

Eller rettere, sundhedsplejen bliver midlet, hvorved Buus forsøger at nå målet, som er en udvikling og specificering af interpellationsprocesser, der indebærer, at subjekter kan bevæge sig fra en livsform til en anden i overensstemmelse med statens vilje. Det er her det kulturteoretiske kommer ind, og det er her, jeg bliver i tvivl om afhandlingens vægt og værdi.

Arbejdet med afhandlingen og den analytiske proces er stærkt inspireret af tilknytningen til forskningsmiljøet omkring Thomas Højrup og diskussionen om livsformer og velfærdsstat. Med udgangspunkt i diskussioner på Institut for Etnologi og Arkæologi forsøger Henriette Buus at supplere den etnologiske stats- og livsformsteori med et Clausewitziansk begreb om „strategi“ og et Hegelsk begreb om „dannelse“ som refererende til hvert sit perspektiv i interpellationen. Strategi afprøves som begreb i et oppe-fra-og-ned-perspektiv, altså som noget staten benytter i forsøget på at interpellere sin vilje; mens dannelse afprøves som begreb i et nede-fra-og-op-perspektiv med udgangspunkt i sundhedsplejerskers og mødres motivation for at deltage i interpellationen. Desværre fremstår disse afprøvninger af begrebernes anvendelighed ofte som fri tænkning baseret på spørgsmål, der ikke kan besvares, da materialet ikke giver belæg for at drage den type konklusioner, som Buus gerne vil drage. Diskussionen om sundhedsplejerskernes og mødrenes „livsformer“ og disse livsformers relation til embedsmændenes strategier og den simultane dannelse af kvinderne fremstår desuden rent hypotetisk uden kvalificering ved empiriske fund, idet materialet ikke giver mulighed for at bestemme livsformer blandt kvinderne.

Det er muligt, at det er en meget spændende teoretisk diskussion, når man befinder sig midt i etnologernes årelange diskussion af livsformer og velfærdsstat. Men som udenforstående er det svært at se, hvori det nye og epokegørende består. Under hele min læsning af bogen sad jeg og ventede på referencer til den diskussion om forholdet mellem individ, stat og „governmentality“, som i de sidste ti år har gennemstrømmet samfundsvidenskaberne på baggrund af Foucaults værker. Men de kom aldrig – og det undrer mig, da der, så vidt jeg kan se, er klare paralleller mellem den diskussion og diskussionen, som åbenbart har kørt på etnologi samtidig.

For at gøre en lang historie kort, så synes jeg at det er rigtig spændende at blive gjort

bekendt med det konkrete historiske materiale og den historiske proces omkring dannelsen af sundhedsplejerskeinstitutionen; men det kulturteoretiske projekt i bogen mener jeg ikke lykkes. Ambitionen om at kunne sige noget om forholdet mellem stat og livsformer indfries ikke, da materialet ikke giver belæg for en sådan undersøgelse. Det er ærgerligt, for der bruges mange sider på dette, og dermed har både forfatter og læsere investeret en del ressourcer i projektet uden at få den helt store teoretiske gevinst ud af det. Bogen kunne i øvrigt have været væsentligt kortere, uden at hverken den historiske detalje eller det teoretiske budskab var gået tabt. Men alligevel vil jeg anbefale læsere, der interesserer sig for sundhedsplejerskeinstitutionen og for forholdet mellem stat og borgere, at læse bogen eller dele af den. Den læser, der primært interesserer sig for sundhedsplejerskeinstitutionen eller andre sundhedspolitiske aspekter i historisk perspektiv, kan med fordel starte med kapitel 3 og læse frem til og med kapitel 6. Den læser, der er teoretisk interesseret i forholdet mellem stat og borgere eller mere specifikt mellem velfærdsstat og livsformer må læse hele bogen og bør læse den kritisk og skarpt for at skelne mellem analytisk argumentation, som der er belæg for, og hypotetisk formgivning af materialet inden for en særlig etnologisk tankestruktur.

*Helle Johannessen
Institut for Idræt og Biomekanik
Syddansk Universitet*

Charlotte Bloch: Flow og stress. Stemninger og følelseskultur i hverdagslivet. Frederiksberg: Samfundslitteratur 2001. 213 sider. ISBN 87-88825-21-3. Pris: 220 kr.

Charlotte Bloch, der er cand.psych. og lektor på sociologisk Institut, KU, introducerer i denne bog et spændende forskningsfelt: emotionologi – som er studiet af følelser og stemninger på det personlige plan og deres sammenhæng med følelseskulturen, de delte og fælles normer og værdier for følelser.

Efter en introduktion til emotionologien og teorier om følelsesnormer og følelser i sociologisk perspektiv præsenterer forfatteren os for, hvad hun kalder en fænomenologisk analyse af flow- og stressoplevelser blandt personale (HK'ere, teknikere og akademikere)

i en større dansk offentlig institution. Ialt 36 medarbejdere, i 30'erne og med skolesøgende børn, er blevet interviewet (løst struktureret) om deres personlige oplevelser med flow og stress i hverdagslivet, og ud fra dette materiale er valgt beskrivelser af 23 flow-oplevelser og 55 stress-oplevelser til analyse. Datamaterialet er således stærkt selektivt – dels består informanterne af personer i en relativt snæver aldersgruppe og med relativt homogene arbejds- og familieforhold, hvilket problematiserer den generelle relevans af analysens resultater, som Bloch argumenterer for i bogens afsluttende kapitel. Desuden kan det undre, at kun 23 af de oprindeligt 69 beskrevne flow-oplevelser medtages i analysen, hvorimod 55 af de 66 beskrevne stressepisoder medtages. Denne skæve vægtning af materiale udvalgt til analyse giver grund til at stille spørgsmål ved berettigelsen af konklusionen om, at flow-oplevelser er en tabuiseret og ikke erkendt del af vores følelseskultur. Eller også er det netop et symptom på samme, idet Bloch selv gennem sit selektive valg udgrænser langt størstedelen af de beskrevne flow-episoder.

I de analytiske kapitler opdeles hverdagslivet i arbejde, fritid og familie, og Bloch identificerer tre forskellige typer af oplevelser inden for såvel stress som flow samt en række fortolkningsprincipper for stress. Hun påviser endvidere, hvorledes disse tenderer mod at fordeles forskelligt inden for arbejdet, fritiden og familien, som hun opfatter som de væsentligste institutioner i hverdagen.

Stress er den mest velkendte af de to stemninger, som Bloch beskæftiger sig med, og hun skriver da også, at hendes materiale viser, at stress er et velkendt hverdagsbegreb for alle de interviewede personer. Alle genkender umiddelbart stress som et fænomen, de selv har oplevet både på arbejde og i familien og kan fortælle om konkrete personlige oplevelser med stress. De tre typer stressoplevelser, som Bloch identificerer på det personlige plan er kamp-, kogen-over- og blokeringsoplevelser, og hun identificerer en række fortolkningsprincipper for stress (den stigmatiserende, den normaliserende og den kritiske fortolkning inden for arbejdslivet; og den normaliserende, den individualiserende og backstage-fortolkninger inden for familielivet) som alle refererer til den fælles og delte følelseskultur. Stress betragtes ofte som noget normalt – noget vi alle er udsat for, og som man derfor ikke kan gøre noget ved – men samtidig som noget, man skal reagere på på en kontrolleret måde. Hvis man

bliver for stresset og ikke kan styre sin aggressivitet eller bliver blokeret i sin arbejdsevne, betragtes det i en arbejdskontekst som sygeligt og stigmatiserende, mens det i familien kan godtages inden for backstage-fortolkningen, hvor Bloch (inspireret af Goffman) hævder, at det er i orden at afreagere, da man her lader op til den kontrollerede front-stage-optræden. Interessant nok beskæftiger Bloch sig slet ikke med stress inden for fritidsområdet. Om det skyldes, at der ingen beskrivelser fremkom af stress i fritiden, eller om det skyldes forskerens blinde øje og forforståelser af fritidsbeskæftigelser som rare og afslappede, kan vi ikke vide.

Flow fremstilles af Bloch som en mere tabuiseret og ikke erkendt stemning. Det er ikke et begreb, der er kendt i hverdagsproget, men 34 ud af de 36 interviewede personer genkendte efter at være blevet introduceret for nogle konkrete eksempler på „flow“ denne stemning som en, de selv havde oplevet, om end de sjældent italesatte den og ikke personligt brugte ordet „flow“. De lokale termer for denne stemning er for eksempel „leg“, „rus“, „høj“ og „mystik“. Også i denne sammenhæng identificerer Bloch tre typer af oplevelser: helhedsoplevelser, fokusoplevelser og universoplevelser. Sammenfaldende for oplevelserne er, at man glemmer klokketiden og dagligdagens små og store problemer og i stedet oplever enten at være eet med den pågældende aktivitet eller det umiddelbare miljø, at være usædvanligt fokuseret på den opgave, man er i gang med, eller at man simpelthen glemmer tid og sted og oplever sig selv som i et andet univers end det vante (fx i et fiktivt univers skabt af en bog, en teaterrolle eller lignende). Bloch mener på baggrund af sit materiale at kunne konkludere, at flow-oplevelser især kendes og anerkendes inden for fritidsaktiviteter (kunstneriske udøvelser, sportsudøvelser o.lign.), om end anerkendelsen her cirkulerer som en tavs viden deltagerne imellem, mens det kendes, men ikke anerkendes og heller ikke italesættes inden for arbejdslivet og til dels også inden for familien. Hun konkluderer herudfra og ud fra den måde, de interviewede fortæller om flow-oplevelserne, at flow er en tabuiseret stemning i vor kultur, en stemning, som man kun legalt må have inden for fritidslivet, mens janteloven forbyder os at være i flow på vores arbejde, og familiens krav ikke tillader os at dyrke eller italesætte de flow-oplevelser, vi kan have uden for familien. Der er ganske få

eksempler på flow inden for familien – og de handler om tæt samvær med børn. Det undrer mig, at ingen har fortalt om flow-oplevelser i samværet med deres partner, hvilket måske skyldes andre tabuer i den danske kultur, som fx et kulturelt forbud mod offentlig omtale af det, der henregnes til den private intimsfære.

Bloch finder, at den afgørende forskel på, om en episode udvikler sig til stress eller flow, er tidsfaktoren, og giver et par eksempler på, at en episode skifter fra flow til stress, eller omvendt, fordi den tidsmæssige ramme omkring episoden ændres. Har man tid nok, så man kan fordybe sig i en opgave og give den tid, opgaven behøver (lade sig styre af det, Bloch kalder den subjektive tid, og være i nuet), kan en episode udfolde sig som en flow-oplevelse. Mens tidknaphed nemt resulterer i stress, idet man typisk netop ikke hviler i nuet, men oplever et sammenbrud mellem fortid, nutid og fremtid, når den berammede tid ikke står mål med opgaverne. I denne sammenhæng peger Bloch på den vestlige tidskultur med fokus på den lineære klokkeetid, og det prestigefyldte i at have travlt, som forklaringer bag den udbredte italesættelse af stress og den kulturelle negligering af flow.

Det er interessant materiale, der fremlægges, men om man kan kalde den analytiske tilgang for fænomenologisk, er jeg ikke sikker på. Den er vel snarere psykoanalytisk, idet udvælgelsen og analysen af interviewstyk-kerne i høj grad er baseret på forskerens fortolkning af den måde, de bliver fremført på. Det er altså ikke informanternes fortællinger om stress- og flow-oplevelser i sig selv og informanternes fortolkninger heraf, men mere måden, de bliver fortalt på, som er afgørende for om de medtages i analysen. Det gør, at det bliver problematisk at kalde tilgangen for fænomenologisk. For det første foretages en konsekvent tilsidesættelse af informanternes egne fænomenologiske oplevelse af stemningerne (Bloch skriver fx en del om *uerkendt* skam over disse stemninger). For det andet er metoden stærkt inspireret af freudiansk psykoanalyse, som jo netop er en metode, der giver analytikerens fortolkning af betydningen af udsagn langt større vægt end den analyseredes.

Efter præsentationen af interviewmaterialet fremstilles en række teorier om følelser og kultur – dels generelt i den vestlige verden og dels mere specifikt i forhold til stress og flow-lignende fænomener. Bloch mener her,

at hendes materiale peger på relevansen af en række hidtil adskilte teoretiske positioner og får på denne måde placeret sig selv som et synteti-serende eller samlende led i den faglige diskussion af emotionologien. Desuden får hun herigennem forankret de enkelte personers oplevelser af flow og stress i en større socio-kulturel sammenhæng.

Det er spændende tanker, der fremlægges, og det er interessant at se flow og stress italesat af en dansk forsker med udgangspunkt i dansk materiale. Emotionologien er en forholdsvis ny disciplin, som peger på den rolle stemninger og følelser kan spille som bindeled mellem individ og socialitet – en relation, som også en del antropologer har påpeget. Som antropolog savner jeg dog en mere lokal kontekst for danskernes følelser og oplevelser af stress og flow. Det virker utroværdigt med den ukritiske applikation af teorier om dominerende følelser og generelle følelseskulturer for hele den vestlige verden i hele det tyvende århundrede. Der er givetvis forskel på danske og amerikanske familienormer, fritidsnormer og sandsynligvis også for normer på arbejdspladsen, og det ville være spændende med en udforskning af dette perspektiv.

Alt i alt er det dog en interessant bog, som kan anbefales både til faglig og personlig inspiration. I min familie og vennekreds har vi haft mange interessante diskussioner om vore egne flow- og stress-oplevelser sideløbende med, at jeg læste bogen, og rent fagligt finder jeg perspektiverne – og Blochs sidebemærkninger om flow og stress i forhold til sygdom og sundhed – relevante for min egen forskning i alternative terapier, som måske netop kan ses som en af de institutioner, hvor flow-oplevelser anerkendes og italesættes. Jeg vil tro at andre, der forsker i eller på anden måde beskæftiger sig med levende, følende mennesker, også kan finde inspiration i bogen.

Helle Johannessen
lektor

Institut for Idræt og Biomekanik
Syddansk Universitet

Thomas Hylland Eriksen: Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives. 2. udg. London: Pluto Press 2002. 200 sider. ISBN 0 7453-1887-8 (pb). Pris: £14.99.